

ЛЕКЦІЯ. ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

1. Особливості та структура процесу виховання.
2. Мета, завдання та ідеал виховання.
3. Розвиток і формування особистості.
4. Фактори розвитку особистості
 - 5.1. Спадковість і розвиток
 - 5.2. Вплив середовища на розвиток особистості.
 - 5.3. Розвиток і виховання
 - 5.4. Діяльність як чинник розвитку особистості

1. Особливості та структура процесу виховання.

“Виховання має не лише розвивати розум людини, а й запалювати в ній жагоду до серйозної праці, без якої життя її не може бути ні достойним, ні щасливим” (К. Д. Ушинський).

“Освічена, але погано вихована людина страшніша за будь-якого звіра” (Платон).

В. О. Сухомлинський сказав: *“Виховання – це багатогранний процес постійного оновлення тих, хто виховується, і тих, хто виховує”.*

Процес виховання – це система виховних впливів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості (М.М. Фіцула).

Процес виховання – це процес формування розвитку особистості, який включає як цілеспрямований зовнішній вплив, так і самовиховання особистості (І.П. Підласий).

Процес виховання – динамічне складне педагогічне явище, що відбувається на основі цілеспрямованого й організованого впливу вихователів, соціального середовища на розум, почуття, волю вихованця з метою формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості (В.В. Ягупов).

Особливості процесу виховання:

- двосторонність (обов’язкова взаємодія вихователя й вихованця);
- цілеспрямованість (наявність конкретної мети, що має суспільний характер);
- багатofакторність (вплив родини, окремих педагогів, всієї школи загалом, усього суспільства);
- комплексність (певні риси та якості в людини розвиваються не почергово, а одразу, комплексно);
- неперервність і тривалість (людина виховується впродовж усього життя, змінюється лише роль і співвідношення різних факторів виховання);
- багатогранність завдань і різноманітність змісту;
- різноманітність форм, методів і прийомів виховного впливу;
- віддаленість результатів (між педагогічними впливами, проявами вихованості або невихованості лежить довгий період утворення необхідних властивостей особистості).

Структура процесу виховання

<i>Компонент</i>	<i>Пояснення</i>
Оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки	Перший етап входження в систему виховного впливу, на якому діють норми, правила, особливості життєвої поведінки. Людина (дитина) стає членом певної соціальної системи (сім'ї, колективу), де вже діють певні правила, норми, яких їй доведеться дотримуватись
Формування почуттів	Почуття сприяють трансформуванню певних дій особистості зі сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань, що робить їх стійкими, та сприяє активізації психічних процесів людини
Формування переконань	Переконання, що ґрунтуються на істинних знаннях, будуть, з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, а з іншого – “стрижнем” поведінки особистості. Тому виховання дітей і є формуванням у них психологічного “стрижня”, без якого особистість буде безвольною, позбавленою власного “Я”
Формування умінь і звичок поведінки	Формування умінь і звичок потребує поступовості й систематичності вправляння, посильності та доцільності поставлених вимог, їхній відповідності рівню розвитку учнів. Воно пов'язане з активною діяльністю особистості у сфері реальних життєвих ситуацій

В організуванні процесу виховання педагогам слід урахувувати його внутрішні та зовнішні суперечності (подаємо за Н.П. Волковою).

Внутрішні суперечностями процесу виховання (стосуються особи вихованця) є:

- *необмежені можливості розвитку людини й обмежуючі умови соціального життя* (передбачено створення оптимальних умов для розвитку та життєдіяльності дитини);

- *зростаючі соціально значущі завдання, які потрібно вирішувати вихованцю, і можливості, що обмежують його дії, спрямовані на їхнє вирішення* (розвиток особистості може призупинитися, якщо не ставити перед вихованцем нових, ускладнених, завдань);

- *зовнішні впливи і завдання виховання* (виховний процес потрібно будувати так, щоб його зміст і форми реалізації не викликали спротиву у вихованця).

Зовнішні суперечності (стосуються виховного середовища):

- *невідповідність між виховними впливами школи і сім'ї* (інколи батьки не дотримуються вимог, які висуває до їхніх дітей школа, внаслідок чого порушується єдність вимог, що негативно позначається на вихованні учнів);

– зіткнення організованого виховного впливу школи зі стихійним впливом на дітей оточення (вплив підліткових груп, теле-, відеогіродукції та ін. можна усунути, формуючи в учнів внутрішню стійкість й уміння протистояти негативним впливам);

– між окремими впливами вчителів, які працюють в одному й тому ж класі (вчителі не завжди дотримуються принципу єдності вимог, унаслідок чого в учнів формується ситуативна поведінка, пристосовництво, безпринципність);

– між набутим негативним досвідом поведінки і новими умовами життя та діяльності (виховна робота має бути спрямована на подолання сформованого стереотипу негативної поведінки, який характеризується наявністю стабільних негативних взаємозв'язків).

Слід зауважити, що зовнішні суперечності, хоча й є тимчасовими, можуть суттєво знижувати ефективність виховного процесу. Тому вчителю варто зосередити свою увагу на їхньому виявленні, усуненні та профілактиці.

2. Мета, завдання та ідеал виховання.

Мета виховання – сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство.

Мета виховання має об'єктивний характер і виражає ідеал людини в узагальненій формі. Вона об'єктивно відображає вимоги конкретного суспільства, що визначаються рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Зі зміною продуктивних сил і виробничих відносин змінюється і мета виховання.

Загальною метою виховання є *всєбічний і гармонійний розвиток дитини*. Такий ідеал цивілізованого суспільства діє впродовж століть, починаючи з афінської системи виховання, де й народилося розуміння гармонійності людини.

Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до виконання комплексу ролей, необхідних для суспільного життя: громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша.

Підготовка до ролі громадянина передбачає формування людини з активною громадянською позицією, почуттям обов'язку й відповідальності перед активно працювати, створювати нові матеріальні та духовні цінності.

Виконання ролі громадського діяча означає активну участь особистості в громадському житті.

Уже в стінах школи особистість слід готувати й до ролі сім'янина, майбутнього батька, чоловіка, матері, дружини.

Кожен учень як товариш повинен уміти розуміти іншу людину, співчувати, жаліти, поступитися, поділитися та ін.

Процес виховання є цілеспрямованими та організованим і визначається стратегічними концепціями та програмами виховання.

На сьогоднішній день в Україні діє Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015р.), що визначає основні завдання та заходи виховання. Також діє велика кількість різноманітних *програм* виховання:

- Соняшник
- Впевнений старт
- Скарбниця моралі
- Українське дошкілля
- Україна – моя Батьківщина та ін.

Програма виховання – короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчально-виховного закладу щодо виховання учнів упродовж усього періоду їх навчання.

Вона ґрунтується на загальній меті виховання і передусім повинна відображати якості, які необхідно сформувати у школярів, намічені завдання та зміст, що мають бути реалізовані для досягнення мети.

Загальної мети виховання досягають поетапно. У роботі з кожною віковою групою (молодший, середній і старший шкільний вік) ставлять конкретні виховні цілі залежно від її особливостей, рівня вихованості дітей, якостей, які треба сформувати відповідно до загальної мети виховання.

Зміст програми впливає з основних напрямів виховання всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, трудове, естетичне й фізичне виховання). Важливим аспектом у складанні та виконанні програми є визначення послідовних цілей, які впливають із конкретних завдань та змісту виховання на всіх етапах шкільного навчання.

Цілі виховання можна класифікувати:

а) **за часом їх досягнення:**

- **загальні** (формування певної якості впродовж усього навчання),
- **етапні** (досягнення певного результату в коротшому періоді – початкові класи або навчальний рік),
- **оперативні** (постановка цілі конкретного виховного заходу чи сукупності виховних заходів, спрямованих на досягнення певного результату)

б) **за змістом: постановка цілей щодо формування окремих якостей особистості (патріотизму, гуманізму, громадської активності та ін.).** Цілі за змістом також реалізуються поетапно. Наприклад, сумлінне ставлення до праці формується через усвідомлення її цінності в процесі виконання певної роботи.

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася система виховання, що ґрунтувалася на національних рисах і самобутності українського народу, але тривалий час вона нехтувалася і заборонялася. Нині, спираючись на глибинні національно-виховні

традиції народу, поступово відроджується національна система виховання, яка враховує такі особливості сьогодення, як перехід України до ринкових відносин, відродження всіх сфер життя українського суспільства і процес розбудови незалежної держави. В її основі – український виховний ідеал.

Ідеал – уявлення про взірець людської поведінки і стосунки між людьми, що виходять із розуміння мети життя.

Його формування залежить від виховання, умов життя і діяльності людини, від особливостей власного досвіду. Ідеали школярів різного віку різняться як змістом, так і структурою й дієвістю.

Зміст ідеалу – те, яких людей, літературних героїв, які якості особистості учень вважає ідеальними.

Структура ідеалу – рівень його узагальненості, тобто чи ідеалом є конкретна людина, чи сукупність рис окремих людей, узагальнених в одному образі.

Дієвість ідеалу – ступінь впливу на поведінку та особистість учня.

В основі ідеалу національного виховання, яким його бачить автор, – загальнолюдські та національні цінності, що є духовним надбанням народу. До загальнолюдських цінностей належить моральний закон творення добра та боротьби зі злом, пошук правди, справедливості, сповідування ідеалів любові та краси. Водночас людина народжується і живе в конкретному національному середовищі, що вирізняється з-поміж інших мовою, культурою, звичаями. Саме звідси, з походження людини, починається усвідомлення особливостей свого народу, нації, етносу.

3. Розвиток і формування особистості.

Людина народжується як індивід, як суб'єкт суспільства, з притаманними їй природними задатками, формується як особистість у системі суспільних відносин завдяки цілеспрямованому вихованню.

Особистість – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально-неповторного.

Індивідуальність – це цілісна характеристика окремої людини, її оригінальність, самобутність її психічного складу. Не кожен індивід є індивідуальністю. Для цього треба стати особистістю.

Розвиток людини – процес становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Розвиток людини не можна зводити до засвоєння, простого накопичення нею знань, умінь та навичок з різних галузей науки і практичної діяльності. Його не слід розглядати лише з кількісного боку. Розвиток полягає передусім в якісних змінах психічної діяльності, в переходах пам'яті, сприймання, уявлення, мислення, волі, характеру тощо, у формуванні нових якостей особистості¹.

Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку.

Поняття «розвиток особистості» та «формування особистості» дуже близькі, їх нерідко вживають як синоніми. Виділяють три види розвитку і формування особистості:

- стихійне
- цілеспрямоване
- саморозвиток
- самоформування.

Людська особистість розвивається в анатомо-фізіологічному, психічному, соціальному напрямках. **Анатомо-фізіологічні зміни** – збільшення і розвиток кісткової та м'язової систем, внутрішніх органів, нервової системи.

Психічні зміни – передусім розумовий розвиток, формування психічних рис особистості. Набуття **соціальних** якостей, необхідних для життя в суспільстві – соціальний розвиток особистості.

Розвиток особистості залежить від:

- спадковості
- середовища
- виховання.

Його джерелом і внутрішнім змістом є такі внутрішні і зовнішні суперечності:

- *процеси збудження і гальмування;*
- в емоційній сфері – *задоволення і незадоволення, радість і горе;*
- *між спадковими даними і потребами виховання* (дитина-інвалід завдяки вихованню досягає певного рівня розвитку);
- *між рівнем розвитку особистості й ідеалом:* оскільки ідеал завжди досконаліший за конкретного вихованця, він спонукає до самовдосконалення особистості;
- *між потребами особистості та моральним обов'язком:* щоб потреба не вийшла за межі суспільних норм, вона «стримується» моральним обов'язком людини, сприяючи формуванню здорових матеріальних і духовних потреб особистості;
- *між прагненням особистості та її можливостями:* коли особистість прагне досягти певних результатів у навчанні, а рівень її пізнавальних можливостей ще не достатній, для вирішення суперечності їй потрібно посилено працювати над собою.

Нові риси особистості потребують нового ставлення до неї (врахування у вихованні не тільки вікових особливостей учнів, а й того, що дитина щодня збагачується знаннями, життєвим досвідом, сьогодні є іншою, ніж була вчора).

Особливості фізіологічного та психічного розвитку пов'язані з анатомо-фізіологічним дозріванням організму (його органів, центральної нервової системи, залоз внутрішньої секреції). Увесь процес розвитку людини поділяють на певні вікові періоди.

У педагогіці шкільний вік поділяють на:

молодший (6-7 – 11-12 років);

середній, або підлітковий (12-15 років);

старший, або юнацький (15-18 років).

Межі вікових періодів відносно рухомі, тому що природний потенціал дітей і виховний вплив на них різні. Кожній віковій групі властиві певні анатомо-фізіологічні, психічні та соціальні ознаки, які називають віковими особливостями.

Молодший шкільний вік. Важливими показниками готовності дитини до навчання є навички до розумових зусиль, зосередженість у роботі, вміння слухати вчителя і виконувати його завдання. Пізнавальна діяльність відбувається переважно в процесі навчання, пам'ять наочно-образна, мислення розвивається від емоційно-образного до образно-логічного.

Підлітковий вік. Позначений бурхливим ростом і розвитком організму. Нові переживання вносять у життя підлітка статеве дозрівання, хоча воно й не є визначальним. Сприймання перебуває у стадії становлення, тому якість його різна. Поліпшується продуктивність пам'яті. Для підлітка характерна розпорошеність інтересів. Значну роль у його житті відіграють різні форми спілкування, посилюється прагнення дружити. Підлітковий період потребує певної диференціації в організації життя хлопців і дівчат. Наприкінці цього періоду перед учнями реально постає завдання вибору професії.

Юнацький вік. Це період формування світогляду, самосвідомості, характеру і життєвого самовизначення, якому сприяє пізнавальна діяльність. Пам'ять старшокласника стає зрілішою. Мислення здатне абстрагувати і узагальнювати навчальний матеріал. Мовлення збагачується науковими термінами, увиразнюється і конкретизується. Вперше старшокласники переживають почуття кохання. В них формуються стійкі професійні інтереси. Прагнення до самовиховання стає рисою особистості.

Всередині кожної вікової групи існують значні відмінності, що залежать від природних задатків, умов життя і виховання дитини. Їх називають індивідуальними особливостями (*темперамент, характер, здібності* та ін.).

Темперамент – індивідуально-типологічна характеристика людини, яка виявляється в силі, напруженості, швидкості та зрівноваженості перебігу її психічних процесів.

Темперамент залежить від світогляду, характеру, освіти, виховання і позначається на всіх сторонах психічного життя й діяльності людини. Він зумовлений типом нервової системи. Сучасна психологія виділяє такі типи темпераменту:

- 1) сильний, врівноважений, рухливий – *сангвінік*;
- 2) сильний, врівноважений, інертний – *флегматик*;
- 3) сильний, нерівноважений – *холерик*;
- 4) слабкий, гальмівний – *меланхолік*.

Від урахування цих типологічних властивостей нервової системи школярів в освітньому процесі залежать наслідки навчання і виховання.

Характер – комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, до праці, колективу, до самої себе.

Як і світогляд, характер є стрижнем особистості, визначає її індивідуальність.

Здібності – психічні властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності.

До загальних здібностей, які виявляються в усіх видах людської діяльності, відносять загальні розумові здібності, пам'ять, увагу та ін. Спеціальні здібності відповідають вужчому колу вимог конкретної діяльності (музичний слух – для музиканта, творча уява – для конструктора та ін.). Для формування здібностей школярів потрібні відповідні умови.

Формування особистості відбувається також у процесі розвитку її інтересів, потреб, схильностей.

Інтерес – спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, зумовлена позитивним, зацікавленням ставленням до чогось, когось.

Схильність – стійка орієнтованість людини на щось, бажання виконувати певну працю.

Потреба – необхідність у чомусь.

Нехтування індивідуальними особливостями призводить до того, що нерідко навіть здібні учні втрачають інтерес до навчання, праці й потрапляють до категорії так званих важких дітей. Належним чином поставлене виховання передбачає знання кожного учня, тому що без урахування індивідуальності школярів неможливе успішне навчання і виховання.

Урахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні та вихованні – це не пристосування мети і змісту навчання і виховання до окремого учня, а пристосування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних особливостей з метою забезпечення запрограмованого рівня розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного учня. Такого підходу потребують насамперед важкі вихованці, малоздібні школярі, а також діти з чітко вираженою затримкою розвитку.

Розглядаючи питання розвитку і виховання особистості, не можна обійти проблему акселерації.

Акселерація – прискорений індивідуальний розвиток, за якого середньофізичні та психофізіологічні константи дитини або підлітка випереджають оптимальні.

Музичні здібності геніального австрійського композитора В.-А. Моцарта стали виявлятися в три роки, в чотири він добре грав на клавесині, в п'ять – сам писав музику, у вісім – створив першу сонату і симфонію, в одинадцять – оперу. У шість років юний маестро здобув світову славу, а в 14 – був обраний членом Філармонічної академії в Болоньї.

За фізичними показниками сучасні діти вже на першому році життя переважають своїх однолітків минулого століття на 5 см і 1-2 кг; підлітки – на 15-20 см і 9-10 кг, дорослі – на 8-10 см; статеве дозрівання завершується на 2-3 роки раніше. Якщо на початку ХХ ст. люди росли до 22-25 років, то наприкінці – до 18-19 (чоловіки) й до 16-17 (жінки).

Протилежний процесу акселерації – *процес ретрадації* – фізичне й інтелектуальне відставання дитини в розвитку. Його причина – алкоголізм батьків, народження дітей у більш пізньому віці, спадкова хвороба одного з батьків.

4. Фактори розвитку особистості.

4.1. Спадковість і розвиток

Спадковість – відновлення в нащадків біологічної схожості з батьками.

Біологічна спадковість визначає як те загальне, що робить людину людиною, так і те відмінне, що робить людей різними за зовнішнім виглядом і внутрішніми якостями.

Питання про спадковість надзвичайно складне. Окремі його аспекти ще до кінця не досліджені, а тому в педагогічній літературі нерідко висловлюються і суперечливі думки щодо них.

Людина як частина живої природи успадковує передусім задатки типу нервової системи, на базі яких формуються тип темпераменту (меланхолічний, флегматичний, сангвінічний, холеричний), деякі безумовні рефлекси (орієнтувальний, оборонний, слиновиділення), конституцію тіла, зовнішні ознаки (колір волосся, очей, шкіри).

До суто фізичних задатків належать і група крові, резус-фактор. *Нащадки можуть успадкувати від батьків також певні хвороби: хворобу крові (гемофілію), шизофренію, цукровий діабет, венеричні хвороби.* Найнебезпечніше на фізичне здоров'я дітей впливає зловживання їх батьків алкоголем і приймання наркотиків.

Особливу роль у розвитку людської особистості відіграють власне людські задатки (високоорганізований мозок, задатки до мови, до ходіння у вертикальному положенні, до окремих видів діяльності). Складною в педагогіці та психології є проблема дослідження задатків, що характеризують схильність до певної діяльності, тобто здібностей у певній галузі.

Як свідчать дані фізіології та психології, вродженими у людини є не готові здібності, а тільки потенційні можливості для їх розвитку, тобто задатки. Що сильніше виявляються спеціальні задатки, то кращих результатів може домогтися людина в їх розвитку.

Необмеженість можливостей людського мозку покладено в основу концепції розвиваючого навчання, розробленої педагогами й психологами. Її сутність – правильно організоване навчання може і повинно стимулювати розвиток учнів. Досвід такого навчання переконує, що залучення учнів до активної розумової діяльності значною мірою сприяє розвитку інтелектуальних задатків і здібностей.

Від природи діти мають неоднакові інтелектуальні здібності. Тому шкільні навчальні програми передбачають створення однакових умов для розвитку задатків і здібностей усіх

учнів, наявних у кожного в різному їх поєднанні. Для врахування індивідуальних відмінностей в інтелектуальному розвитку вчителі керуються принципом індивідуального підходу до кожного вихованця, організації диференційованого навчання.

Частина учнів через спадковість може мати відхилення в інтелекті. Навчають і виховують таких дітей у спеціальних школах для розумово відсталих. Є також діти, в яких з різних причин спостерігається затримка розумового розвитку. Інтенсивна навчальна робота з ними дає позитивні наслідки, через певний час вони наздоганяють своїх однолітків.

Важливим для педагогічної теорії та практики є з'ясування питання, чи успадковуються психічні якості особистості. Світова педагогіка не дає на нього однозначної відповіді. Значна частина педагогів, психологів вважає, що психічні якості особистості, її моральний набуток передаватися у спадок не можуть, вони формуються у процесі її виховання, навчання і стосунків з навколишнім середовищем.

Підсумовуючи, слід зазначити, що кожна людська істота від природи отримує все, щоб стати людиною, проте повноцінним членом суспільства вона стає лише тоді, коли для цього існують належні умови, тому важливо якомога раніше виявити задатки до окремих видів діяльності й створити відповідні умови для їх розвитку.

4.2. Вплив середовища на розвиток особистості.

Середовище – комплекс зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою впливають на її розвиток.

Середовище, що оточує людську особистість, можна умовно поділити на:

- природне (географічне)
- соціальне
- домашнє

Природне середовище, у тому числі клімат, різноманітні природні умови та ресурси, безсумнівно, впливає на спосіб життя людини і характер її трудової діяльності.

Соціальне середовище як сукупність суспільних і психологічних умов, у яких людина живе і з якими постійно стикається, позначається на її розвитку найбільшою мірою. Тому потенційні можливості навколишнього середовища слід уміло використовувати в процесі виховання.

У середовищі людина соціалізується. Соціалізація – процес двобічний: з одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству й соціальним групам, до яких він належить, а з іншого – активно залучається до системи соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду. Мета соціалізації – допомогти вихованцеві вижити в суспільному потоці криз і революцій: екологічній, енергетичній, інформаційній, комп'ютерній тощо, оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє

покликання, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення в суспільстві. При цьому людина прагне до самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення.

Соціалізація залежить від багатьох чинників, які можна звести до трьох груп:

1) макрочинники (суспільство, держава, планета, світ і космос);
2) мезочинники (етнокультурні умови і тип поселення, в яких живе і розвивається людина);

3) мікрочинники (сім'я, дитячий садок, школа, позашкільні виховні установи, релігійні організації, товариства однолітків, засоби масової комунікації та інші інститути виховання). Вони різною мірою безпосередньо впливають на кожну конкретну людину, динамічно змінюються в умовах науково-технічної революції самі, поколінь.

Цілком очевидна сила виховного впливу **домашнього середовища**, а також оточення дитини поза школою (вплив двору, вулиці).

Певний позитивний виховний вплив на розвиток особистості мають і засоби масової інформації – телебачення, радіо, преса – як один з компонентів соціального оточення. Повідомляючи про соціально значущі факти, явища, події, процеси, вони виховують у підростаючого покоління певне ставлення до цієї інформації, сприяють його духовному збагаченню, соціальному зростанню, виробленню в нього правильного ставлення до життя, активної життєвої позиції. Зрештою, все це позначається на позитивному ставленні до навчальної праці як основного виду діяльності учня.

Використовуючи засоби масової інформації у виховному процесі, педагогам і батькам слід мати на увазі, що окремі телепередачі або статті у газетах негативно впливають на розвиток неповнолітніх. Найчастіше школяр обирає сам, який телефільм дивитися, проте йому не завжди легко розібратися в побаченому на екрані, зробити правильні висновки. Тому нерідко він схвально сприймає те, що викривають автори фільму, а відтак намагається наслідувати «телегероя». З огляду на таку психологію сприймання побаченого, найнебезпечнішими для виховання підростаючого покоління є зарубіжні серіали бойовиків, що заповнили український телеекран. Педагоги повинні допомагати школярам правильно оцінювати побачене чи прочитане.

4.3. Розвиток і виховання

Виховання – один із чинників, під впливом якого здійснюється розвиток дитини.

Якщо середовище переважно стихійно впливає на розвиток людини, то виховання завжди є цілеспрямованим, тому його результати передбачувані.

Як вирішальний чинник розвитку людини, виховання виконує такі функції:

- організовує діяльність, в якій розвивається і формується особистість;
- підбирає зміст навчання і виховання, який сприяє розвиткові й формуванню особистості;

- усуває впливи, які можуть негативно позначитися на розвитку і формуванні особистості;
- ізолює особистість від несприятливих для її розвитку та формування умов, які неможливо усунути.

Передусім виховання спрямовується на створення умов для розвитку успадкованих фізичних особливостей і природних задатків та набуття нових рис і якостей, що формуються впродовж життя людини. Звісно, воно не може змінити кольору шкіри чи конституції тіла, успадкованих особистістю, але може зробити її фізично здоровою, витривалою, загартованою. Виховання не може докорінно перебудувати й тип темпераменту, але здатне внести до нього певні корективи. Вихованням, особливо самовихованням, людина розвиває та зміцнює гальмівні процеси або збільшує силу й динамічність нервових процесів.

Успадковані людиною задатки розвиваються тільки у процесі її виховання: правильне виховання сприяє розвитку навіть дуже слабо виражених задатків, неправильне – гальмує його.

Ефективність розвитку і формування особистості підвищується за умови, що вона стає не лише об'єктом, а й суб'єктом виховання. Тільки ті виховні впливи, які виражають потребу самої дитини і спираються на її активність, цінні як виховні й забезпечують її розвиток.

4.4. Діяльність як чинник розвитку особистості

Анатомо-фізіологічний, психічний і соціальний розвиток особистості здійснюється в діяльності.

Діяльність – спосіб буття людини у світі, її здатність вносити в дійсність зміни.

Основними компонентами діяльності є:

- 1) суб'єкт з його потребами;
- 2) мета, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт, на який спрямовано діяльність;
- 3) засіб реалізації мети;
- 4) результат діяльності.

У роки навчання школяр бере участь в ігровій, навчальній, трудовій, художній, спортивній та громадській діяльності, які забезпечують його всебічний розвиток.

Важливою умовою ефективності розвитку особистості у вищезгаданих видах діяльності є її активність, здатність до свідомої трудової та соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища й самої себе. Активність виявляється у рухах, пізнанні навколишньої дійсності, у спілкуванні, впливі на оточення й на саму себе. Останній вид активності називають самовихованням.

Найголовнішими видами діяльності є гра, навчання і праця. **Гру** вважають провідним видом діяльності для маленької дитини, хоча важливою вона є й для школярів, нерідко граються і дорослі. **Навчання** характерне для школяра, але навчаються також дорослі люди. **Праця** – вид діяльності, яку здійснюють дорослі, але працювати можуть і школярі. Тому поділ видів діяльності за принципом, що маленькі діти граються, школярі – навчаються, а дорослі – працюють, певною мірою відносний. Можна погодитися лише з твердженням, що на кожному віковому етапі превалює певний вид діяльності.

Пізнавальна активність сприяє інтелектуальному розвитку дитини. Тому змалку слід підтримувати дитячу цікавість, відповідати на запитання дитини, розвивати в неї інтерес до знань.

Активність особистості в трудовій діяльності сприяє її фізичному й інтелектуальному розвитку, готує до майбутнього професійного самовизначення.

Активність дитини у спілкуванні дає їй змогу набути морального досвіду поведінки, визначити своє місце в колективі, вчить її підкорятися і керувати іншими.

Рушійною силою будь-якої діяльності, вияву в ній активності є потреби. Завдання педагога – відкрити вихованцям різноманіття корисних для їх розвитку видів діяльності та спонукати до корисних справ, стримуючи від шкідливих.